

LBRIS

We know
books

Federico Kukso

FRUCTOLOGIA

ISTORIA CULTURALĂ ȘI POLITICĂ A FRUCTELOR

traducere din limba spaniolă de
CORNELIA RĂDULESCU

CUPRINS

Introducere. Când nu vom mai fi 9

I. FRUCTELE DORINȚEI

Regina roșie. Secrete, spioni și căutarea fructului „perfect“ 33

Savoarea dulce a nemuririi. Emoticoane sexuale

și idealuri de frumusețe 48

Merele de aur ale soarelui. Magie și promiscuitate

în familia citricelor 60

Aromele paradisului. Ascensiunea „ananamaniei“ 80

Suprafețele plăcerii. Seducție și manipulare 93

II. FRUCTELE DISCORDIEI

Marele măr. Fructul care a mâncat lumea 111

O vară fără de sfârșit. Sânge, discriminare și secretul

obscur al pepenelui verde 126

Războaiele dulci. Masacrele în numele bananei și alte

tragedii fructifere 142

Hoții de fructe. De la colonialismul botanic la biopiraterie 161

Odiseele. Transportul și colonizarea gustului 180

Frăția purpurie. Dimensiunea sexuală a cireșelor.....	201
Melancolia are formă de pară. Căutând savorile de ieri	218
Orizonturi noi. Fructele viitorului.....	236
Vânătorii plantelor pierdute. Genealogii fructifere și sechestrări botanice.....	257
Către necunoscut.....	276
Bibliografie	305

INTRODUCERE

Când nu vom mai fi

„Felul în care denumim plantele, florile, fructele, chiar folosind aceeași limbă, ne dezvăluie originea la fel sau chiar mai mult decât ar face-o un cântec. Căci de acolo suntem, de unde înflorește sau rodește fiecare cuvânt.“

CLAUDIA PIÑEIRO, *Catedrale*

„Poveștile sunt un mod de a sustrage viitorul din trecut, singura modalitate de a găsi claritatea în retrospectivă.“

VALERIA LUISELLI, *Deșert sonor*

Paolo nu respiră. Precum un călugăr tibetan sau un profesionist al meditației, acest tânăr cu barbă deasă și tră-sături care nu se țin în minte se află în alt plan. Pentru el, lumea a rămas în urmă, a luat o pauză. Paolo nu gândește. Nu-și lasă mintea să divagheze. Doar reacționează. Oasele, mușchii și tendoanele îi funcționează ca o mașină bine unsă: Paolo încarcă, țintește și trage. Încă o dată. Și iar, cu furie, cu îndârjire, din toate puterile. Nu e singur. La stânga, la dreapta, înainte și înapoi e la fel: e înconjurat

de un cor nu de glasuri, ci de sudoare și testosteron plus euforia unui dușman comun.

Începând din 1947, într-un orașel italian, în fiecare an izbucnește un război. În același loc, la aceeași oră. E o bătălie încrâncenată, fără pauză și fără milă. În centrul istoric, hematoamele, ochii vineți, fețele umflate, coatele, genunchii și încheieturile scrântite se tot înmulțesc. Lupta continuă. Deși nu zboară niciun glonț. Nu plouă cu rachete, nu zboară drone care aruncă bombe care să înroșească străzile. Căci pietele din Ivrea se acoperă în fiecare iarnă cu un covor portocaliu și vâscos. Care se vede, se aude și se miroase. Timp de 12 luni, toți așteaptă evenimentul, tânjesc să ia parte la spectacol. Nimeni nu vrea să piardă bombardamentul, masa-crul fructelor, „Battaglia delle arance“, bătălia portocalelor.

Este momentul cel mai așteptat al Carnavalului din micul orașel din Piemont, în nordul Italiei, care vine după serbările zgomotoase, după cinele interminabile, muzica, dansurile și defilarea în costume tradiționale – care se scutură de praf o dată pe an și miros a timp condensat, adică a naftalină –, după mult vin fierț și „bombardino“, un cocktail, pe bază de lapte, whisky și punci de ouă, care încălzește mușchii și îmbujorează obraji. Și vine ceasul retrezirii trecutului, recreării în cheie simbolică a răscoalelor populare împotriva abuzului de putere al aristocraților secolului al XIII-lea. Se povestește – într-un remix de fapte și ficțiune tipic legendelor – că pe atunci Ivrea era guvernat de un despot odios și crud, marchizul Ranieri di Biandrate. Iar acest senior feudal a dorit că uzeze de „dreptul primei nopți“ – *droit de cuissage* în franceză, *ius primae noctis* în latină – asupra proaspăt măritatei fiice a morarului, cu alte cuvinte, prerogativa seniorială de a viola mireasa în noaptea nunții. Invitată la palat, tânăra pe nume Violetta, în loc de a se supune, l-a îmbătat și i-a retezat capul, declanșând astfel revolta.

Cu anii, tradiția de a celebra libertatea și de a rememora lupta împotriva tiranului a devenit mai complexă și a căpătat elemente noi. Mai întâi, localnicii aruncau pe geam boabe de fasole sau năut. Apoi, la jumătatea secolului al XIX-lea, s-au adăugat portocalele, pe care junii amorezi le aruncau de la balcon pentru a atrage atenția fetelor care se plimbau pe stradă.

Similară „Tomatinei” de la Valencia, „Bătălia portocalelor” e mai mult decât o sărbătoare, e un moment de evadare. Este un rit colectiv care conectează oamenii și păstrează viu trecutul lor. Timp de trei zile, 8 000 de oameni din Ivrea aruncă 900 de tone de fructe într-un ritual perfect organizat. De o parte se află *arancieri* – aruncătorii de portocale – precum Paolo, și care reprezintă poporul: împărțiți în nouă echipe (câte cartiere are orașelul), fiecare cu steagul, căpitanul și uniforma lor: Așii de Pică, Diavolii, Mercenarii, Panterele Negre, Moartea... Nu poartă niciun fel de echipament de protecție și se luptă de pe jos și cu mâna goală cu armata seniorului feudal, distribuită în 38 de care trase de cai, echipată cu căști din piele, măști metalice și veste care amintesc de vechile armuri. Un juriu premiază echipa care a dovedit mai multă „ardoare, tehnică și lealitate”.

Pentru unii, portocalele – e vorba de cele necomestibile și menite a deveni compost – reprezintă capul tiranului. Pentru alții reprezintă vehiculul catharsisului și al coeziunii sociale: o paranteză în viața cotidiană în care descătușarea, vehemența, euforia și bucuria se combină într-un foc încrucișat, într-un ritual marcat atât de ploaia haotică de citrice, cât și de umerii, antebrațele și tâmplesle lovite, de gurile umflate, de trupurile stropite de pulpa fructelor, de coji și semințe, totul scăldat într-o aromă pregnantă de fructe care leagă și întărește comunitatea într-un mod unic.

Dulci, zemoase, cărnoase, seducătoare și tentante, fructele sunt mai mult decât niște elemente nutritive, niște alimente care se mănâncă după masă, niște receptacule de savoare care contribuie la cumulul de experiențe senzoriale care conformează omul. Sunt locul în care se întâlnesc povești, amintiri, rituri și credințe religioase, episoade literare, expresii artistice și mituri, cercetări științifice și vechi tradiții, precum ancestrala bătație cu portocale din Italia.

Atât de inocente în aparență, aceste delicii au alimentat războaie și dictaturi sângheroase, au impulsionat descoperirea altor lumi, au stat la baza străvechilor și distorsionatelor relatări despre originile vieții noastre. Nici diavolul și nici șarpele n-au stat la originea izgonirii din Rai, semnalează pe un ton jucăuș scriitorul cubanez Orlando González Esteva în *Cuerpos en bandeja. Frutas y erotismo en Cuba*, ci chiar fructul; doar el, tentația extremă.

Și totuși, aceste culturi parfumate au pornit pe drumul uitării, pe ruta indiferenței: chiar dacă le sorbim sucul, în ultimul secol dimensiunea lor narativă a fost extirpată, ștearsă. De la începutul secolului XX, discursul nutriționist le-a copleșit: la fel ca pe celelalte alimente, în prezent le concepem numai sub raportul caloriilor, proteinelor, lipidelor, carbohidraților, fibrelor, antioxidanților, zaharurilor, vitaminelor și al altor componente materiale care ne guvernează cu tiranie viața. Suntem marionetele unor ingrediente pe care nu le-am văzut niciodată.

După secole în care au alimentat culte, credințe și obsesii ale exploratorilor, scriitorilor și creatorilor de parfumi, fructele au amuțit. Și-au pierdut vocea, dimensiunea istorică, o componentă la fel de importantă a esenței lor precum coaja, pulpa și semințele. Și astfel, nu numai savoirea lor s-a stins; am pierdut și bogăția lor culturală.

Acum am uitat, dar plantele au jucat un rol dinamic și fundamental în configurarea biogefiei planetei și a speciei noastre. Fructele reprezintă primul gust, au fost primul nostru aliment: înainte ca strămoșii noștri să stăpânească focul și arta gătitului, care au determinat schimbările psihologice care au făcut să ne crească creierul și să ni se dezvolte gândirea, primii hominizi mergeau în savana Africii Orientale căutând pulpa și sucul fructelor din copac în copac.

Paleoantropologii susțin că vederea ni s-a ascuțit pentru a detecta culorile fructului copt. Măinile ne-au devenit mai abile pentru a le culege, iar strămoșii noștri de atunci pesemne că și-au îndreptat torsul pentru a le culege mai ușor de pe crengile pădurilor tropicale. Fructele ne definesc, fructele ne-au făcut oameni.

Cu toate acestea, istoricii le-au neglijat, le concep ca pe un simplu zgomot de fond, le fac invizibile în romanul – sau scurta povestire, cum vreți – a speciei noastre, *Homo sapiens*. „Nu există o istorie a omenirii, există doar multe istorii despre diferitele aspecte ale vieții umane“, repeta filosoful Karl Popper.

În ciuda indiferenței noastre, alimentele pe care le ingerăm au un trecut surprinzător. Plantele au colonizat planeta de cel puțin 470 de milioane de ani. Reprezintă aproape 80% din biomasa sau materia organică a Terrei. Reprezintă formele de viață cele mai de succes și cele mai diverse din punct de vedere evolutiv; grație incredibilei abilități de a transforma lumina solară, apa și nutrienții absorbiți din sol în frunze, tulpini și flori frumoase, au învățat să-și depășească limitarea maximă: imobilitatea. De-a lungul mileniilor au zămislit în tăcere tot soiul de strategii ingenioase de supraviețuire. Poate că cea mai uimitoare a fost inventarea armelor de seducție primordiale, fructele, momeli atrăgătoare – carnoase, colorate, succulente, aromate – pentru a configura dorința a tot felul de animale și a le face să le

devoreze și să le răspândească semințele prin văi, păduri, de-a lungul lanțurilor muntoase. Chiar și dincolo de Terra.

În viața de zi cu zi le vedem ca daruri dulci ale naturii, chiar dacă tomata, avocado, castravetele, vânăta, ardeiul și lămâia – intrate din inerție în sectorul zarzavaturilor – aparțin și ele acestui club al deliciilor. Din perspectivă botanică, fructele nu sunt decât ovarele mature ale plantelor cu flori, structuri vii care au avut o evoluție specifică cu scopul de a tenta, de a fi consumate. Le găsim roșii, galbene, verzi, portocalii, albastre, minuscule sau mari de tot. Adoptă o diversitate uluitoare de forme inimaginabile. Le unește o singură misiune: să adăpostească în interiorul pulpos o comoară, semințele, garanția replicării după ce au traversat tractul digestiv al păsărilor, urșilor, rinocerilor, marilor primat și al altor specii, multe dispărute de-acum.

Dar aceste creații biologice nu au avut loc la întâmplare. Au fost mai curând consecința presiunilor unui contract reciproc avantajos, a unui dans coevolutiv de neoprit: proprietățile lor – mărime, formă, culoare, aromă, conținut de zahăr, poziționare în crengi – au fost impulsionate de cerințele dietetice și capacitățile senzoriale ale animalelor care le răspândeau semințele după ce se delectau cu ele.

DELICIILE PARADISULUI

Așa a fost până la apariția omului, care, după ce a inventat agricultura, a domesticit fructele sălbatice. Și le-a transformat definitiv. Generație după generație, fiecare societate le-a modelat după cum a vrut. Acele invenții ale naturii, până atunci cam acre, în genere mici și pline de semințe, au devenit mai dulci, mai cărnoase, mai apetisante și mai plăcute gustului strămoșilor noștri.

Au fost adorate, protejate, visate. Orice om care le gusta ajungea la aceeași concluzie: nu erau de pe lumea asta. Vechii romani considerau fructele un dar al zeiței Pomona, o nimfă din păduri de o frumusețe răpitoare care prefera compania arborilor fructiferi cortegiilor pretendenților. „Temându-se de o agresiune grosolană, s-a refugiat într-o livadă și a evitat bărbații”, spune Ovidiu în *Metamorfoze*.

Tăblițele cuneiforme, papyrusurile egiptene, vechile tratate chineze, Coranul și Vechiul Testament le concep în același fel: ca pe un element central al vieții de dincolo. De fapt, cuvântul „paradis” derivă din termenul din vechea iraniană *pairidaeza*, care însemna inițial „grădină plină de copaci fructiferi înconjurată de un zid”.

Ca alimente cerești, fructele abundă în fiecare versiune a acestui refugiu *post-mortem*: în Coran, cerul (Jonah) e descris ca „grădină a desfătărilor”. „Cei dreți se vor bucura de râurile pe care curge vinul, de fructe și cărnuri și vor fi înconjurați de fete pure cu ochi frumoși și priviri supuse”, se spune în cartea sacră a musulmanilor. Iar cerul vechilor mexicani din Tlalócan e o grădină plină de flori, arbori cu fructe strălucitoare și vegetație exuberantă. Triburile din peninsula malaeză, precum semang, jakun sau temuan, cred că sufletele morților ajung în „Insula Fructelor” (Pulau Buah).

Fiecare botanist care s-a întâlnit cu un fruct necunoscut a văzut în acesta un dar minunat al cerului. La jumătatea secolului al XVIII-lea, suedezul Carl Linnaeus (Linné), părintele taxonomiei moderne, a numit banana *Musa paradisiaca*, după ce a botezat *Theobroma cacao* – „alimentul zeilor”, în greacă – arborele din care provine ciocolata. Discipolul său, naturalistul Carl Peter Thunberg, s-a îndrăgostit de textura mătăsoasă și pulpa foarte dulce a fructului de kaki când a vizitat Japonia în 1775, conferindu-i numele științific de *Diospyros kaki*, „fructul lui Zeus”. Mai târziu, în 1830, îmbătat de aroma proaspătă, tonifiantă și umedă,

botanistul scoțian James Macfayden a denumit greș fructul roz *Citrus paradisi*.

Fructele au constituit dintotdeauna mai mult decât alimentul cel mai simplu și abundent: în folclorul fiecărui popor, precum și în repertoriul simbolic al culturii pop moderne joacă rolul unor obiecte carismatice, adică puternice, seducătoare, magnetice, irezistibile, interzise, magice. „Ce nopți de întuneric dens, ce ploii se ascund în spatele culorilor lor?” se întreabă scriitorul argentinian Pedro Mairal în poemul său „Castron cu struguri și pere”, „Dincolo de aroma lor, ce dulce primejdie bântuie?”.

Pe Asgard – Muntele Olimp al mitologiei nordice – merele aurii ale zeiței Idun mențineau tinerețea celorlalți zei, le păstrau vigoarea și sănătatea. Când Loki, marele ademenitor, a răpit-o, zeii au început să îmbătrânească rapid și au încărunțit. În Orientul Mijlociu, fructele de cactus – nopal, tuna sau sabra – reprezintă un simbol central al identităților naționale. Pentru israelieni reprezintă exteriorul lor țepos și interiorul dulce, iar palestinienii le văd ca pe simbolul răbdării pentru a face față provocărilor.

În august 1968, în toiul uraganului social provocat de Revoluția Culturală din China, fructul de mango a provocat un cult, o isterie colectivă. După ce a primit un coș plin cu mango de la ministrul de Externe din Pakistan, președintele Mao Zedong, în loc să mănânce fructele, le-a dăruit muncitorilor ca recompensă pentru sacrificiul lor. Ceea ce a urmat e inimaginabil: cele 40 de fructe galbene și strălucitoare au devenit instantaneu un fel de simboluri aproape divine și au fostenerate. Pe post de embleme ale puterii și de talismane ale dragostei și venerației față de liderul națiunii, au fost distribuite în fabrici și tratate ca relicve religioase. „Pe atunci, nimeni din nordul Chinei nu știa ce este mango. Muncitorii au stat trei toată noaptea, privindu-le,

mirosindu-le, mângâindu-le, întrebându-se ce era acel fruct magic”, își amintește istoricul Alfreda Murck.

În ritm de tobe și purtate precum Fecioara sau sfinții, fuctele de mango au defilat pe străzi. Unii le-au conservat în formaldehidă. Alții, văzând că începeau să putrezească, le-au fiert, făcând din ele o supă considerată sacră. Fiecare muncitor bea pe rând câte o lingură, de parcă ar fi fost un tonic tămăduitor. S-au făcut reproduceri din ceară sau hârtie. Depuse într-o urnă de sticlă, erau așezate pe un altar în fața căruia oamenii îngenuncheau. Imagini ale fructului decorau cești, tăvi smălțuite, etuiuri pentru stilouri, postere, pachete de țigări.

Neașteptatul cult a ținut 18 luni, după care mango a dispărut din propaganda oficială. Totuși, urme ale episodului au rămas în memoria gigantului asiatic ca o demonstrație tangibilă a puterii incredibile la care poate ajunge un fruct umil.

IDIOMURI FRUCTATE

Cum se întâmplă în restul lumii animale, adevărata putere a fructelor constă în capacitatea lor de a ne seduce. Căci nu suntem imuni la vrajă. Dincolo de a popula mitologii, tratate medicale, poeme și picturi, aceste culturi tentante s-au infiltrat în peisajul interior al limbajului. Mai ales s-au instalat de demult în proverbe și expresii, cuvinte-șablon moștenite și repetate. Când ceri ceva imposibil se spune că e ca și cum ai cere „plopului să facă pere”. „La sugă tu mandarina asta”, se spune în Río de la Plata când proclami o victorie, un triumf sau un succes neașteptat. „A umfla vișinele” înseamnă a plictisi, a bate la cap; „nu mai încape nicio portocală” înseamnă că totul e bine; „ești o banană”, adică ești un fraier; „cireșa de pe tort”

semnifică încheierea, culmea. Fructele putrezesc repede, drept care se aplică limbajului când e vorba de corupție politică, de purtări rele cu propagare rapidă: e vorba de „merele stricate” care le strică iute și pe celelalte.

Franceza conține multe expresii „fructifere”. Un compromis e *couper la poire en deux* („a tăia para în două”); când leșini, se folosește expresia *tomber dans les pommes* („a pica în mere”). Despre un încrezut se spune că *il a le melon* („are un pepene”). Iar dacă ceva e și bun, și rău, se spune că e „jumătate smochină, jumătate strugure” (*mi-figue mi-raisin*).

Privilegiați cu o mare bogăție fructiferă, brazilienii spun *descascar um abacaxi* („a coji un ananas”) când se confruntă cu o sarcină dificilă, cu o provocare. Iar cel vârat în activități ilegale e „folosit ca o portocală” (*ser usado como laranja*). Columbienii au expresia colocvială „a da papaya” când e vorba de ceva riscant, iar un „papayazo” (o lovitură de papaya) înseamnă ocazia de care profită cineva pentru a scoate profit dintr-o situație. La rândul lor, cubanezii folosesc expresia *tremendo arroz con mango* („grozav pilaf cu mango”) când se pune de o bătaie; cuiva „îi zumzăie mangoul” când e contrariat de un fapt neobișnuit și neplăcut. *Tremenda guayaba* înseamnă o mare minciună. Un fenomen devastator „a făcut praf și casa, și mangotierii”. „A mânca coajă de ananas” înseamnă să acționezi în mod prostesc, iar ceva necunoscut e „acolo unde intră apa în nuca-de-cocos”.

Însă locuitorii marii insule din Caraibe au tendința să atribuie corpului uman denumiri de fructe. De pildă, vulva e numită papaya. „Papaya este o carne pulpoasă, carnea cea mai obscenă”, spune scriitorul René Díaz Vázquez în romanul său *La isla de Cundeamor*. Totuși, nu cubanezii au fost primii în a găsi similitudini între fructe și zonele erogene. Într-un poem scris pe papyrus din vechiul Egipt în anul 1150 î. Hr., cunoscut ca „Papyrusul Erotic din Torino”,

LIBRIS | We know books

sânii femeilor sunt comparați cu rodiile. Timp de 900 de ani, englezii au numit moșmoana europeană *open-arse*, prin analogie între acest fruct popular în Evul Mediu și respectiva parte anatomică. Și n-au fost singurii: francezii, care credeau că aceste fructe maro-ruginii și înrudite cu gutuia și mărul aveau puteri magice care protejau căminul de vrăjitorie, le numeau *la partie postérieure de ce quadrupede* (partea posterioară a acestui patruped), *cul d'singe* (fund de maimuță), *cul d'âne* (fund de măgar) sau *cul de chien* (fund de câine).

Aceeași soartă au avut-o bananele, smochinele, cireșele, kiwi și piersicile, care la un moment dat al istoriei lor recente au fost învăluite într-o mantie de erotism și comparate cu o parte a corpului, fie în tablouri, poeme sau ca emoticoane senzuale pe ecranele înfierbântate ale telefoanelor noastre mobile.

SAVOAREA DESCOPERIRILOR

„Cu un măr voi uimi Parisul“, exclama, la finele secolului al XIX-lea, Paul Cézanne cu mândria unui vizionar – și a făcut-o. Pictorul impresionist a portretizat în mai bine de o duzină de ocazii prezența puternică a acestui fruct, i-a imortalizat încărcătura erotică. A folosit-o ca un medium pentru a invoca natura într-un fel absolut de neuitat. Capitala franceză și lumea întreagă încă nu și-au revenit.

Nu a fost singurul artist atras gravitațional de fructe sau care a perceput esența lor hipnotică. Ce ar fi fost cu Hieronymus Bosch, Arcimboldo, Caravaggio, Renoir, Monet, Van Gogh în absența perelor, piersicilor, portocalelor și strugurilor? Cum ar fi exprimat ei dorința, vitalitatea, tinerețea, sfințenia, cunoașterea? „Tot ce vedem ascunde altceva; tot timpul vrem să vedem ce se află ascuns în spatele